

IRÈNE MÉLIKOFF
(7 KASIM 1917 – 8 OCAK 2009)

Irène Mélikoff
(7 November 1917 - 8 January 2009)

Éva Csáki¹

ÖZET

Aslen Türk kökenli olan Mélikoff, Macaristan’da kendisinden çok söz edilmeyen bir Türkolog olmasına rağmen; Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik konularında yapmış olduğu çalışmalarla tanınmıştır. Çalışma sahası olan Türk tarihi ve Türk kültürü alanlarında temel araştırmacılarından biridir. Alevilik alanının köşe başı konuları olan Alevi Bektaşî sorunu, Yunus Emre ile Hacı Bektaş, Türkiye’de aydınlanma ve Bektaşîlerin rolü, Osmanlı Devleti’nin oluşumunda Bektaşîliğin rolü, Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türklerin eski gelenekleri gibi konularda çalışmıştır. Türkçeyi de çok iyi bilen Irene Mélikoff hep bir örnek biliminsanı olmuş, Türk halkına, dinine, kültürüne saygı duyan bir araştırmacı olarak ele aldığı konuya sadık kalmış önemli bir kişiliktir.

Anahtar Kelimeler:

Irène Mélikoff, Alevilik, Bektaşîlik, Türk Kültürü.

ABSTRACT

Melikoff, who is of Turkish origin, is known for her studies about Alevism and Bektashism in Turkey although she is not a well-known Turcologist in Hungary. She is one of the main researchers in Turkish culture and Turkish history. She studied these topics: Alevi-Bektashi problems, Yunus Emre and Hacı Bektash, the enlightenment in Turkey and the role of Bektashies in it, the role of Bektashism in the establishment of Ottoman Empire, the traditions of the Turks who migrated from the Middle Asia to Anatolia. Melikoff, who knows Turkish language very well, has been a pioneer scientist and remained faithful to Turkish people, their religion and culture as a researcher.

Key Words:

Irène Mélikoff, Alevism, Bektashism, Turkish Culture.

GİRİŞ

20. asrın en büyük Türkologlarının birisi olan Mélikoff’dan Macaristan’da çok az bahsedilmiştir. Bunun sebebi araştırma alanıdır. Yalnız benim için özel değer taşıyan bu bilim adamının ismini son on beş senede katıldığım kongrelerde Türk meslektaşlarımızın bü-

yük bir saygıyla söylediklerine tanık oldum. Her ne kadar şahsi görüşme fırsatımız olmasa da mektuplaşma şeklini alan ilişkimizin hatıraları kalbimdedir.

Annesi tarafından Rus, babası tarafından ise Türk asıllıdır. Dedeleri Bakü’de büyük

sanayici idi. Irène Rus İmparatorluğu'nun başkentinde tarihî olaylar meydana geldiğinde sırada doğmuştur. Doğum günü Saint Petersburg'da Rus devriminin patladığı gün eden gelmişti. Komünistlerin hakimiyetinden biraz sonra aile ülkeyi sürekli olarak terk etmişti. Fransa'ya yerleştikten sonra eğitimi Paris'te görmüş, *Sorbonne* Üniversitesinin İngiliz Filolojisi ve Şarkiyat bölümünden mezun olup 1957'de doktorasını tamamlamıştı. Uzun yıllar boyunca aynı üniversitenin Türk ve Farişi Enstitüsünün başkanlığını yürütüp *Turcica* dergisinin de baş editörü olmuştu.

En sevdiği araştırma alanı Türkiye'deki Alevilik ile tasavvuf idi. Araştırmaları için birçok yüksek ödüle layık görülmüştü. Temeli 1919'da atılmış Bakü Devlet Üniversitesinin de fahri doktoru seçilmişti.

Eserlerinden *Umur Pasha Dastani*, *Melik Danishmend*, *Ebi Muslim Khorasani*, *In the Tracks of Turkish Sufism*, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe* – birer klasik olmuştu.

Ele aldığı bütün konular Türk tarihi, Türk kültürüne temel oluşturmaktadır. Alevi Bektaşî sorunu, Yunus Emre ile Hacı Bektaş, Türkiye'de aydınlanma ve Bektaşîlerin rolü, Osmanlı Devletinin oluşumunda Bektaşîliğin rolü, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türklerin eski gelenekleri gibi bütün konular aslında birer hayatın emeği kadar büyük ve önemlidir.

İlerlemiş yaşına rağmen, davet aldığı Türkiye'deki kongrelere katılmış ve renk katmıştır. Öğrencilerine destek verip elde ettiği tüm konulara şefkatle iyi niyetle bakıp onları olabildiğince açık bir şekilde anlatmıştı. Ancak bunu yapabilmesini sağlayan iki için iki farklı ögeyi unutmamalıyız. Bunların birisinden “çeyrek yüzyılı aşan araştırmadır”

Probleme ilgi duymaya başladığımda, yaşamımın bu kadar büyük bölümünü onunla geçireceğimi elbette düşünemezdim.” diyerek bunu belirtir. Diğeri ise yirmi beş yıldır hep canlı kaynaklarla” çalışmasıdır.

Yazılı kaynaklardan hangisinin güvenilir, hangisinin ise zorla araya sokulmuş propaganda metinlerle dolu olup olmadığını anlamak için uzun bir mesafe katetmek gerekir. Bu nedenle bana yazdığı da hep kaynağı mı iyi bilmem gerektiğini vurgulamıştı.

Çoğunlukla Batılı araştırmacıların malzemeleri içine siyaset karıştığı için hoşuna gitmemiş ve kendisi de hep bir örnek olmuştu. Kendisi Türk halkına, dinine, kültürüne saygı duyan bir araştırmacı olarak ele aldığı konuya sadık kalmıştı. Yine de demin bahsettiğim konulara bir Avrupalı Türk olarak belli bir mesafeden bakabilmeyi başarmıştı.

Melikoff, yabancı araştırmacıların sorumluluk taşıdıklarını da hatırlatmıştı: yalnız bize düşen pay inanmak değil, öğrenmek ve anlamaya çalışmaktır. Mümkün ise bunun bir de devamı olsun: öğrencilerimize, gelecek nesillere bunları anlatabilsek, hoşgörünün de sağlam bir temelini oluşturup sağlayacağız.

Bektaşîlik/ Kızılbaşlık³ adlı makalesinde tarihsel bölümlerden yola çıkarak Moğol istilasından, onların Selçuklulara döküldüğü çağdan, Baba İlyas'ın isyandan bahsetmiştir. İran'daki Azeriler arasında da saha çalışmaları gerçekleştirip Türkiye'de birçok Alevi ocaklarını ziyaret etmişti. Bektaşîlerde kalmayıp kalmadığını kesin bilemiyorum, ama onlarla ilgili birkaç yanlış düşüncesinden de haberimiz var.

Van Bruinessen I. Mélikoff'un Bektaşîler hakkında yazdığı kitabını (*Hadji Bek-*

tach: un mythe et ses avatars) tanıtmıştı. Orada Mélikoff'un *ayin-i cem* –i Türklerin *toy* –larına benzetmesini kabul etmişti, çünkü ikisinde de ziyade yemek ve içkinin yanında bay – bayan aynen katılmaktadır. Ancak Van Bruinessen Mélikoff'un Bektaşilik'teki Hristiyan unsurlardan (örneğin *son akşam yemeği*) konuşmadığına üzülmüştü. Van Bruinessen (1999:549-553) hem Aleviliğin hem Bektaşiliğin kaynaklarının hem bu yollara girmiş canların unsurunun çetin ve fazla kompleks bir konu olduğunu vurgulamıştı.

SONUÇ

Tarihin olaylar bir yana, Türklerin ta Orta ve dahası İç Asya'dan getirdikleri eski inanışlarının yeni yurt tuttıkları Anadolu'da da yaşatmışları aynı zamanda oluşturdukları Türk kültürünün önemli bir kısmının anlamına da gelmiştir. Tam bu dönemden kalmış eski gelenekler, görenekler, Türk halk müziğinin en eski tabakalarını oluşturan ağıt ve ninni gibi, Türk halk edebiyatının da en eski tabakalarını oluşturan atasözü, yağmur duası, efsane ve masallarını tarayıp M.S. yedinci dokuzuncu yüzyıllarına kadar ulaşılabilir. O dönem ne İslam Türkler'e ne de Hristiyanlık Macarlar'a tam ulaşmış ve yayılmış değildi.

Ancak o dönem Macarların da Türklerle beraber oturdukları, onlarla beraber ortak bir kültür oluşturdukları dönemdir,

ve bunun ispatları hâlâ araştırması gereken bugünkü Macarca'daki eski Türkçe

alıntı kelimelerin anlattıkları, Macar kültüründeki eski Türk kültürünün izleridir. Her millet için dil eşsiz büyük bir değer taşıyan, kültürün belki de en değerli ve vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmaktadır. Onu anlayabilmek için bize düşen pay bundan haber vermek, ilgilenene destek vermektir.

İ. Mélikoff Türkçe bildiği için tasavvufun derinlerine de inebilmiş bir bilimadamı idi. Kaynaklarını okuyabilecek, kaynak kişilerine ulaşabilen, onlarla konuşabilecek kapasitesindeydi, ve bunun ne kadar büyük önem taşıdığına da farkına varmıştı; çünkü aynı konuya tercümanlar, çeviriler belki de farklı bir açıdan bakabilir. Mélikoff'un anlattığı ve önem verdiği Alevilikten, Anadolu ve Osmanlı tarihinden, Hacı Bektaş Veli'den Fransa ve Türkiye hudutlarını aşan mesafelere ayrıntılı ve net bilgi vermişti. Bize verdiği ödev ise peşine düşüp elimizden geldiğince devamını sağlamaktır.

Dipnotlar:

1. Prof. Dr. Péter Pázmány Katolik Üniversitesi Dil bilgisi Enstitüsü, Macaristan.
2. Olsson, T. – Özdalga, E. – Raudvere, C. (eds) (1999: 3-11).
3. Onlarda semah ile müsahiplik yok" – dediğini kast etmekteyim.

Kaynakça:

- KORKMAZ, E. (yayına haz.) (2006): Hacı Bektaş Veli: Vilayetname. 3cü basım. İstanbul.
- MÉLIKOFF, I. (1998): Hadji Bektach : un mythe et ses avatars : genèse et évolution du soufisme populaire en Turquie. Leiden – Boston – Köln.
- OLSSON, T. – Özdalga, E. – Raudvere, C. (eds) (1999): Alevi Kimliği. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 70) İstanbul.

GEL GÖNÜL AĞLATIP GEZME

Gel gönül ağlatıp gezme
Gadir Mevla'm bilicidir
Kendini boş yere üzme
Düşmanların gülücüdür

Ağlarsan Hak yoluna ağla
Gönlünü Şah Hüseyin'e bağla
Ciğerin aşkına bağla
Muratları vericidir

Yolları inceden ince
Sulatanım bakıp görünce
Bu aşk beni delirtince
Derdim derman bulucudur

Işıtır dünyayı nuru
Onların cennette yeri
Muhammed'in öz torunu
Günahlardan geçicidir

Sıtkı ile seven onları
Cennete gider canları
Ayık Hoca'm sev onları
Sevmeyenler inkârcıdır

Ayık Hoca